

# Ducrot'nun Konuşan Özneleri ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı Kapsamında Emir Kipinin Karşıtsal Değeri\*

## The Polemic Value of the Imperative Modality within the Scope of Ducrot's Speaking Subjects and Austin's Theory of Speech Acts

Güliden PAMUKCU\*\*



\*Bu makale 4-5 Kasım 2023 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenen 2. Uluslararası Uludağ Bilimsel Araştırmalar Kongresi adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti kongre bildiri özet kitabında basılmış "Austin'in söz edimleri çerçevesinde karşıtsal olumsuzlamanın emir kipinde kullanımına dair karşıtsal bir inceleme" başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir.

\*\* Ar. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Burdur, Türkiye, gpamukcu@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1627-8889

Gönderilme Tarihi / Received Date:

23 Kasım 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

28 Şubat 2024

Atıf/Citation: Pamukcu G. (2024). Ducrot'nun Konuşan Özneleri ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı Kapsamında Emir Kipinin Karşıtsal Değeri doi.org/10.30767/diledeara.1395181

Copyright © 2024  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2024

### Öz

Dil felsefesi alanına ilişkin kayda değer çalışmalarıyla bilinen John Langshaw Austin'in söz edimleri kuramının temel bileşenlerinden düzsöz ve edimsöz eylemlerine göre bir konuşmacı bir sözcü ürettiğinde düzsöz edimini gerçekleştirir. Bu bir sözcenin meydana gelmesi için gerekli olan psiko-fizyolojik şartların sağlanmasını temsil eder. Bu sözcenin ifade etmek istediği anlam ve gerçekleştirmek istediği eylemler ise edimsöz edimini ifade eder. Karşıtsal (polémique) sözcelerin çok sesli olduğunu ortaya atan Fransız dilbilimci Oswald Ducrot'nun çok seslilik anlayışının temel öğeleri incelendiğinde onun konuşan özneleri arasında yapmış olduğu ayrımın Austin'in söz edimlerini temel aldığı gözlemlenmektedir. Bu ayrımın temelinde ise konuşmacı ve bildiren ikilişimi bulunur. Buna göre konuşmacı öznesi Austin'in düzsöz edimini gerçekleştiren bildiren öznesi ise söz konusu sözcedeki bakış açılarının temsilcisi olarak o sözcenin anlamından ve gerçekleştirmek istediği edimsözden sorumludur. Emir kipi bağlamında ele alınan bu çalışmaya göre emir tümceleri Austin'in etkisöz ediminin gerçekleşmesini tetikleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Ducrot'ya göre ise emir kipi karşıtsal bir değere sahip olduğu için çok seslidir. Bu çalışmada, iletişimde yer alan roller ve özneler arasındaki bu birbirine bağlı ilişkileri göstermek amaçlanmıştır. Emir kipinin karşıtsal değerini ortaya koymak amacıyla bütüncü olarak seçilen roman türüne ait yapıtlardan alınan olumsuz emir tümcesi örnekleri hem Ducrot'nun karşıtsal olumsuzlama anlayışı ve konuşan özneleri bakımından hem de Austin'in söz edimleri kuramı çerçevesinde metinsel bağlama başvurularak karşıtsal olarak incelenmiştir. Emir kipinin muhatabını harekete geçirmeyi amaçladığı için Austin'in etkisöz edimini tetiklediği ve muhatabın yapmayı planladığı ya da yapmaya başladığı bir eylemi yapmasına karşı çıktığı için Ducrot'nun çok seslilik anlayışına göre karşıtsal bir değere sahip olduğu sonuçlarına varılmıştır.

**Anahtar sözcükler:** Söz Edimleri Kuramı, Karşıtsal Olumsuzlama, Emir Kipi, Oswald Ducrot, Çok Seslilik, John Langshaw Austin

### Abstract

According to the basic components of Austin's speech act theory, the locutionary and illocutionary acts, a locutor performs the locutionary act when he/she produces an utterance. This represents the provision of the psycho-physiological conditions necessary for an utterance to occur. The meaning that this utterance intends to express and the actions that it intends to perform represent the illocutionary act. When the basic elements of the polyphony conception of French linguist Oswald Ducrot, who argues that polemic utterances are polyphonic, are analysed, it is observed that the distinction he makes between speaking subjects is based on Austin's speech acts. The basis of this distinction is the dichotomy of locutor and enunciator. Accordingly, while the locutor subject realises Austin's locutionary act, the enunciator subject, as the representative of the point of views in the utterance, is responsible for the meaning of the utterance and the illocutionary act. According to this study, which deals with the imperative modality, imperative sentences appear as an element that triggers the realisation of Austin's perlocutionary act. According to Ducrot, the imperative is polyphonic because it has polemic value. This study aims to show these interdependent relations between the roles and subjects involved in communication. To reveal the polemic value of the imperative, examples of negative imperative sentences taken from works belonging to the novel genre selected as corpus were analysed comparatively by referring to the textual context within the framework of both Ducrot's understanding of polemic negation and speaking subjects and Austin's speech act theory. It has been concluded that the imperative has a polemic value according to Ducrot's polyphony approach since it opposes the interlocutor's doing an action that he/she plans to do or has started to do and triggers Austin's perlocutionary act since it aims to mobilise the interlocutor.

**Keywords:** Speech Act Theory, Polemic Negation, Imperative Modality, Oswald Ducrot, Polyphony, John Langshaw Austin

### Extended Summary

In this study, to reveal the polemic value of the imperative mood, within the framework of Austin's speech act theory and Ducrot's polyphony approach, examples of negative imperative sentences taken from selected novels as corpus are analysed comparatively within the scope of both Ducrot's speaking subjects and Austin's components of a speech act. During this study, Oswald Ducrot's sources on linguistic polyphony and Austin's theory of speech acts were used as the basis, and these two approaches were tried to be demonstrated comparatively through examples of negative imperative sentences by considering them within the scope of their parallelism.

The main idea of the linguistic polyphony theory, first analysed linguistically by Oswald Ducrot, is based on the possibility of containing more than one voice or point of view in a single utterance. Ducrot's understanding of polyphony is based on opposition. According to his theory of polyphony based on negative utterances, the locutor of a negative utterance always opposes a previous positive point of view that may be implicitly or explicitly defended by another locutor. For him, this makes polyphonic utterances polemic. As for imperative modality, it is a linguistic concept related to the expression of orders, requests or suggestions in a language. To measure and demonstrate the polyphonic value of imperative, this study analyses how different voices or perspectives interact when expressing imperatives in the context of Ducrot's linguistic polyphony approach. When the main elements of Ducrot's understanding of polyphony are analysed, one of the most striking issues is the distinction he makes between speaking subjects. Ducrot (1984) categorises speaking subjects into three as empirical producers, locutor and enunciator. In Austin's theory of speech acts, when analysed within the framework of the elements that make up the components of a speech act, the locutor performs the speech act. The enunciators, on the other hand, determine the illocutionary act of the utterance as the point of views that carry the meaning conveyed through the utterance expressed by the locutor. The imperative mood, on the other hand, appears as an element that realises the perlocutionary act. In this study we aim to demonstrate these interconnected relationships, between roles and subjects involved in communication.

Based on the comparative analyses, it was observed that Ducrot's speaking subjects, locutor and enunciator, are the units that fulfil Austin's components of a speech act, locutionary and illocutionary acts. Locutionary act refers to the act of producing sounds or words to form a sentence or utterance. This is the plain, superficial meaning of what is said. Ducrot's locutor, as the person responsible for the utterances, performs the enunciation. The meaning that the locutor wants to announce and evoke in the interlocutor with this utterance determines the value of that utterance. This semantic value constitutes the illocutionary act. The enunciators represent the point of views that carry the meaning conveyed through the utterance articulated by the locutor. They are hidden in the utterance expressed by the locutor. Since they are responsible for the meaning that the locutor wants to express with an utterance, they determine the illocutionary value of that utterance. During the study, it was observed that imperative sentences were effective in terms of perlocutionary act which aims to show the effect of the utterance on the interlocutor. It is observed that sentences containing the imperative modality encourage the interlocutor or the locutor to prompt action. To sum up, it was concluded that the imperative expresses a command, is strong in terms of the perlocutionary act because it aims to mobilise the interlocutor and has a polemic value because it opposes the interlocutor to do an action that he/she plans or has already begun to do.

## Giriş

Söz edimleri kuramı İngiliz filozof Austin tarafından geliştirilmiş bir dil felsefesi teorisi. Austin, bu kuramı ilk kez 1955 yılında *How to Do Things with Words* adlı çalışmasında ortaya koymuştur. Ancak, kitap yayımlanmadan önce ölmüştür, bu nedenle kuramın tam anlamıyla geliştirilmesi ve yayılması daha sonraki yıllarda öğrencisi John Searle tarafından gerçekleştirilmiştir (Finch, 2000, s. 180)

Austin dil felsefesi alanında, özellikle de analitik felsefe alanında çok önemli bir kuramcıdır. Katkıları dil felsefesinin çehresini önemli ölçüde değiştirmiş ve dilbilim kuramı ve pragmatik üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Austin'in dil felsefesi konusunda en önemli katkılarının başında söz edimleri kuramı gelmektedir. Austin, dilin birincil işlevinin gerçekleri ifade etmek ve bilgi aktarmak olduğu yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkmış, bunun yerine konuşmanın bir eylem gerçekleştirmek olduğunu öne sürmüştür (Austin, 2009, s. 42-43). Austin, dilin sadece bilgi aktarmak için kullanılmadığını, aynı zamanda bir eylemi başlatma veya bir durumu değiştirme gücüne sahip olduğunu savunur. Bu nedenle, dilde sadece anlam taşıyan sembollerle değil, bu sembollerin kullanımıyla gerçekleştirilen eylemlerle de ilgilenir. Ona göre dilin bir değil birçok, hatta sonsuz görevleri olduğu öne sürülebilir (Uygur, 2000, s. 37). Austin, temel olarak üç farklı türde söz edimi tanımlamıştır:

**Düzsöz Edimi (Locutionary Act):** Konuşmanın kelime ve tümcelerden oluşan yüzey düzeyindeki yapısı. Bu, bir sözcenin dil bilgisi ve anlam özelliklerini içerir.

**Edimsöz edimi (Illocutionary act):** Konuşmacının, bir eylemi gerçekleştirmek amacıyla yaptığı sözlü ifade. Örneğin, bir şeyi emretmek, bir şeyi vaat etmek veya bir şeyi talep etmek.

**Etkisöz edimi (Perlocutionary act):** Konuşmacının, dinleyici üzerinde bir etki bırakmayı amaçlayarak yaptığı sözlü ifade. Örneğin, birinin duygusal bir tepki göstermesini sağlamak veya birinin davranışını değiştirmek.

Bu üç tür söz edimi, dilin yalnızca bilgi aktaran bir araç olmanın ötesinde, sosyal etkileşimde, davranış değişikliğinde ve bir dizi eylemi gerçekleştirmekte nasıl kullanılabileceğini anlamak için önemli bir çerçeve sunar.

Dilbilimsel olarak ilk kez Fransız dilbilimci Oswald Ducrot tarafından incelenen dilbilimsel çok seslilik kuramı tek bir sözcede birden fazla ses veya bakış açısı bulunduğunu savunur. Ducrot'nun çok seslilik anlayışı karşıtlık üzerine kuruludur. Olumsuz sözceleri temel alan bu anlayışa göre, olumsuz bir sözcenin konuşmacısı her zaman başka bir konuşmacı tarafından örtük ya da açık bir şekilde savunulabilecek önceki olumlu bir bakış açısına karşı çıkar. Bu karşı çıkma hali çok sesli sözceleri karşıtsal kılmaktadır. Ducrot'ya göre çok sesli sözceler karşıtsaldır. Ducrot'nun çokseslilik anlayışının ana unsurları incelendiğinde en dikkat çekici hususlardan biri onun konuşan özneler arasında yaptığı ayırmadır. Ducrot (1984) konuşan öznelerini ampirik üretici, konuşmacı ve bildiren olarak üçe ayırır. Austin'in söz edimleri kuramında, bir söz ediminin bileşenlerini oluşturan unsurlar çerçevesinde incelendiğinde, konuşmacı sesleniş eylemini gerçekleştirerek düzsöz edimini tamamlar. Bildirenler ise, konuşmacı tarafından ifade edilen sözce aracılığıyla aktarılan anlamı taşıyan bakış açıları olarak edimsöz ediminden sorumludurlar. Austin'in söz edimleri Ducrot'nun konuşan özneleriyle iş birliği ve uyum içindedir.

Emir kipi içeren tümcelerin sözcenin muhatabını ya da konuşmacısını harekete geçmeye sevk ettiği gözlemlenmektedir. Bu tür sözcelerde yönlendirici konumda olan konuşmacı emir kipin-

deki söz edimleri aracılığıyla muhatabına yapmak istediği ya da istemediği şeyi dayatarak onu yönetmeyi amaçlar. Dolayısıyla emir kipi, Austin'in söz edimlerinden etkisöz eyleminin gerçekleştirmesini tetikleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Emir kipi aynı zamanda çok sesliliği tetikleyen bir unsurdur. Ducrot'ya göre (1984) olumsuz emir kipi, muhataptan yapmayı planladığı ya da yapmaya başladığı bir eylemi yapmamasını ister. Böyle bir sözcede muhtemel bakış açıları'nın taşıyıcısı konumunda en az iki bildiren vardır. Konuşmacı, muhatabına “Beni terk etme” dediğinde bu “Beni terk edeceksin” ya da “Beni terk ediyorsun” olumlu bildirenlerine karşılık gelerek muhatabın öngörülen bir olasılıkla başlamış ya da başlayacak olan terk edişini temsil etmektedir. Konuşmacının “Beni terk etme” diyerek bu olumlu bildirenlere karşı çıkması bu emir tümcesini karşıtsal bir başka deyişle Ducrot'nun çok seslilik anlayışına göre çok sesli yapmaktadır.

Bu çalışma, roman türüne ait yapıtlardan seçilen olumsuz emir tümceleri üzerinden emir kipinin karşıtsal değerini ortaya koymak amacıyla hem Ducrot'nun konuşan özneleri bakımından hem de Austin'in söz edimleri kuramı çerçevesinde metinsel bağlama başvurularak karşılaştırmalı bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır.

## Austin'in Söz Edimleri Kuramı

Austin'in söz edimleri kuramı, dil felsefesinde bir köşe taşıdır ve dilin yalnızca bilgi aktarma veya düşünceleri ifade etme aracı olmaktan ziyade eylem ve etkileşim için bir araç olduğu görüşünü savunur. Bu kuram dil anlayışında devrim yaratmıştır. Dil felsefesinin sınırlarını, dilin sadece yapısı veya mantığını değil, pratikte nasıl kullanıldığını incelemeyi de içerecek şekilde genişletmiştir. Dilbilim ve iletişim gibi çeşitli alanları etkilemiş, pragmatik ve söylem çözümleme alanındaki gelişmelerin temelini atmıştır.

Dil birçok eylemi, niyeti, düşünceyi ifade etmek için kullanılan bir araçtır. Bu araçla ne ifade edilmek istendiği ise tamamen konuşmacının tercihine bağlıdır. Örneğin “Şimdiye kadar burada olması gerekirdi” sözcüsüyle konuşmacı orada olması gereken kişinin geç kalması sebebiyle bir öfke duyuyor ve bunu dile getiriyor olabilir ya da orada olmayan kişiye duyduğu endişeyi veyahut basit bir gözlemini de ifade ediyor olabilir. İnsanların dili ne amaçla kullandıklarını anlayabilmek adına söz edimleri kuramına başvuruyoruz. Austin'in söz edimleri kuramı (1962), konuşmacıların tümceler kurarken gerçekleştirdikleri iletişimsel eylemleri analiz etmeyi ve anlamayı amaçlayan bir araçtır. Konuşmacılar dili yalnızca bilgi aktarmak için değil, aynı zamanda belirli eylemleri gerçekleştirmek veya belirli hedeflere ulaşmak için de kullanırlar. Bu kuram, dili kullandığımızda yalnızca bir şey söylemediğimizi, aynı zamanda bir şey yaptığımızı öne sürer. Örneğin “Yarın orada olacağıma söz veriyorum” diyen bir konuşmacı yalnızca bunu dile getirmekle kalmaz bir söz verme eylemi gerçekleştirerek bir vaatte bulunmuş olur.

Austin'e göre (1962) bir söz edimi üç bileşenden oluşur: bunlar bir sözün üretimini ifade eden düzsöz edimi, sözün arkasındaki niyet ya da amaçları temsil eden edimsöz edimi ve sözün muhatabında yarattığı etkiyi gösteren etkisöz edimleridir. Bu bileşenler incelendiğinde bir konuşmacı herhangi bir şey ifade etmek için bir sözce ürettiğinde düzsöz edimini gerçekleştirir. Konuşmacının bu sözce ile ifade etmek ve alıcıda uyandırmak istediği anlam o sözcenin değerini belirler. Bu anlamsal değer edimsöz edimdir. Bu sözün muhatap üzerindeki etkisi ve onun bu etkiye karşı verdiği tepki ise etkisöz edimini oluşturur. Bir örnekle açıklayalım: birinin arkadaşının evindeyken “Su var mı?” diye sorması genellikle evde su olup olmadığını öğrenmek için değildir. Demek istediği susadığı ve biraz su içmek istediğidir. Arkadaşı onun ne demek istediğini anlar ve hemen

ona bir bardak su getirir. Bu örnekte “Su var mı?” sözcüğü düzsöz edimidir. Bu sözcüğün muhatapında uyandırdığı anlam, bir başka deyişle konuşmacının susmuş olduğu ve su içmek istediği ise edimsöz edimidir. Son olarak arkadaşının bu sözcüğe karşısında harekete geçip konuşmacıya su getirmesi de etkisöz edimidir. Benzer şekilde bir yemek sofrasında birinin “tuz var mı?” diye sorması edimsöz olarak o kişinin yemeğini tuzsuz bulduğu ve tuz istediği anlamına gelmektedir. Bu soru karşısında birinin ona tuzu uzatması ise etkisöz ediminin gerçekleştiğini gösterir. Özetlemek gerekirse:

**Düzsöz Edimi:** Bir tümce veya sözcük oluşturmak için ses veya sözcük üretme eylemini ifade eder. Bu, söylenenlerin düz, yüzeysel anlamıdır.

**Edimsöz Edimi:** Söz edimlerinin konuşmacının niyetine ve sözün işlevine ya da gücüne odaklanan yönüdür. «Konuşmacı bunu söyleyerek ne yapmaya çalışıyor?» sorusuna cevap verir. Edimsözler konuşmacının iletişimsel niyetiyle ilgilidir ve bağlama bağlı olarak büyük ölçüde değişebilir.

**Etkisöz Edimi:** Konuşmacının sözcüğünün dinleyici üzerinde yarattığı etki veya tepkiyle ilgilidir. Etkisöz edimi konuşmacının edimsöz eyleminin bir sonucu olarak dinleyicinin sergileyebileceği tepkileri, duyguları, inançları veya davranışları kapsar. Bu edim sözcüğün sonuçlarıyla ilgilidir (Levinson, 1992, s. 236).

### Ducrot'nun Çok Sesslilik Anlayışı Çerçevesinde Karşıtsal Olumsuzlama

Ducrot'nun çok sesslilik kuramı, edim bilim adlı dilbilim dalının bir parçası olup, dilin iletişim bağlamında nasıl kullanıldığına ve muhataplar üzerindeki etkilerine odaklanır. Bu kuram, Rus edebiyat kuramcısı Mihail Bahtin'in Söyleşimcilik (Dialogisme) kavramından esinlenerek ortaya çıkmıştır. Bahtin'e göre (1970), tüm konuşmalar aslında söyleşimseldir ve içinde çeşitli sesler veya bakış açıları bulunur. Çok sesslilik kavramı ilk olarak 1929 yılında Bahtin'in *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* adlı yapıtında ele alınmış ve bu eserde geleneksel romanda var olanın aksine özellikle Dostoyevski'nin romanlarında kahramanlar aracılığıyla yazarınkinden farklı bakış açılarını yansıtan farklı seslerin varlığı üzerinde durulmuştur. Bu seslerin her biri romanda kendi bakış açısını ve ideolojisini aktarmaktadır. Böylece metin, farklı bakış açılarının kesişme noktası haline gelir. Metinlerin tek bir anlatıcının sesini içermediği düşüncesinden yola çıkarak sözcüklerin de tek bir konuşmacının sesini içermediği ve yalnızca bir sözcüden hareketle birden fazla bakış açısını yansıtan sese ulaşılabilirdiği düşüncesi dilbilimsel çok sessliliğin temelini oluşturmaktadır. İlk olarak Oswald Ducrot tarafından dilbilimsel bir yaklaşımla ele alınan bu kuramın ana fikri sözcüklerin birden fazla ses ya da bakış açısı içerme olasılığına dayanır. Ducrot'ya göre bir sözcük, yalnızca konuşmacısının sesini içermez, çok sesslidir ve birkaç ses veya bakış açısı içerir. Bu sesler farklı konuşmacıları, farklı bakış açıları ve hatta aynı kişi içindeki çelişkili yönleri temsil edebilir. Dilsel çok sesslilik, bu farklı seslerin söylemde nasıl temsil edildiği ve etkileşime girdiği ile ilgilienmektedir. Bu yaklaşım özellikle ironi, metafor veya olumsuzlama gibi konuşmacının niyetinin hemen belli olmadığı sözcükleri çözümlemek için kullanılmaktadır. Sözcüklerin altında yatan tutumları, inançları ve niyetleri ortaya çıkarmayı amaçlar. Oswald Ducrot'nun çoksessliliğinde olumsuzlama önemli bir rol oynar. Ducrot, olumsuzlamayı bir önermenin doğruluğunun basit bir şekilde tersine çevrilmesi olarak gören geleneksel görüşten ayrılır. Bunun yerine, olumsuzlamayı bir ifadeye farklı sesler katan karmaşık bir çok sesli mekanizma olarak görür. Onun çok sesslilik anlayışına göre (Ducrot, 1984), olumsuzlama yalnızca konuşmacı tarafından bir çelişkinin ya da

reddin ifade edilmesi değil, aynı zamanda ek bir sesin söyleme dahil edilmesidir. Bu ek ses, konuşmacının karşı çıkmaya veya reddetmeye çalıştığı farklı, genellikle örtük bir bakış açısını temsil eder. Ducrot olumsuzlamayı tartışmacı bir araç olarak görür. Bir sözcüde olumsuzlamanın varlığı genellikle karşı çıkılan olumlu bir bakış açısının açık veya örtük bir şekilde varlığına işaret eder. Ducrot (1984, s. 217) üç tür olumsuzlamadan söz eder; betimsel, üstdilsel ve karşıtsal.

Betimsel olumsuzlama, bir durumu veya bir önermeyi betimlemek için kullanılır. Betimsel olumsuzlama karşıt bir varsayımın varlığına dair herhangi bir fikri ima etmez (Nølke, 1992, s. 49). “Dolayısıyla, ‘Hava nasıl’ gibi bir soruya yanıt olarak ‘Gökyüzünde hiç bulut yok’ demek, gökyüzünün tamamen mavi olduğunu söylemenin bir başka -belki de daha yaygın- yoludur” (Nølke, 1993, s. 218). Konuşmacı olumsuzlamaya bir durumu betimlemek amacıyla başvurduğundan sözcük içinde karşıt bir sesin varlığı hissedilmez ve bir çoksesslilik ortamı oluşmaz.

Üstdilsel olumsuzlama, çok çeşitli kullanım alanlarına sahip olmakla birlikte genel olarak karşı çıkma içerir ve söz konusu söylemsel varlığın karşıt bir konuşmacı olduğu durumlarda kendini gösterir (Nølke, 1994a, 223). Bu sebeple konuşmacı dışında söylemsel bir varlığın somut mevcudiyeti gereklidir. Fikrin kendisine karşı çıkmak yerine, bir fikri ifade etmenin belirli bir yolunu reddeder. Genellikle önceki bir ifadeyi düzeltmek veya açıklığa kavuşturmak için kullanılır. Örneğin, bir konuşmacı “Paul sigarayı bırakmadı, aslında o hiç sigara içmedi” (Ducrot, 1984, s. 217) derse, olumsuzlama, Paul'ün sigarayı bıraktığını doğrudan reddetmek yerine, ardından gelen düzeltici bir tümceyle onun aslında hayatı boyunca hiç sigara içmediğini belirterek ilk önermeyi etkisiz hale getirerek düzeltmektedir.

Karşıtsal olumsuzlama biçimi, başka bir konuşmacıya atfedilen (gerçek veya ima edilen) bir bakış açısına veya iddiaya itiraz etmek için kullanılır. Karşıtsal olumsuzlamada konuşmacı bir önermeyi değil, başka bir konuşmacının sahip olduğu varsayılan bakış açısını veya tutumunu reddeder. Olumsuzlama, başka bir kişinin aksini söylediğine dair açık ya da örtük bir iddiayla çelişmek için kullanılır. Bir örnek:

(1) “*Bu duvar beyaz değildir*” (Ducrot, 1972, s. 38).

Ducrot karşıtsal olumsuzluğa örnek olan bu ünlü sözcüğünde, iki bakış açısı bulunduğunu savunur. İlk bakış açısına göre, duvar beyazdır. Bununla birlikte, ikinci bir bakış açısı, birincisini, yani duvarın beyaz olduğunu reddeder. Bir başka deyişle ona göre bu olumsuz sözcüde bu duvarın beyaz olduğunu iddia eden bir bakış açısına karşı çıkma durumu söz konusudur ve buradan aynı sözcüden iki karşıt fikre ulaşılabilirdiği sonucu çıkmaktadır. Bu örnekten anlaşılabilirdiği gibi Ducrot'nun çok sesslilik anlayışı karşıtsallık ilkesine dayanır. Olumsuz sözcükleri hedef alan bu yaklaşıma göre olumsuz sözcüğün konuşmacısının daima önceki bir olumlu bakış açısına karşı çıktığı varsayılır ve karşı çıkılan bakış açısı olumsuz sözcüde sezdirilir. “Karşıtsal olumsuzlama, söylemsel bir varlık tarafından desteklenmesi muhtemel bir düşünceye karşı çıkmaya hizmet eder” (Nølke, 1994a, s. 225). Ducrot'nun çoksesslilik anlayışı karşıtsal olumsuzlamayı temel almaktadır.

### Konuşan Özneler

Ducrot'nun çok sesslilik anlayışının ana öğeleri incelendiğinde dikkat çeken konuların başında onun konuşan özneler arasında yaptığı ayrım gelmektedir. Ducrot'ya göre (1984, s. 189), konuşan özneler ampirik üretici, konuşmacı ve bildiren olmak üzere üçe ayrılır. Ampirik üretici, konuşan veya yazan gerçek kişiyi ifade eder. İletişim eylemine dahil olan fiziksel ve sosyal varlıktır. Ampirik üretici konuşmalarda sözcükleri söyleyen kişidir. Ducrot'nun kuramında konuşmacı, iletişim

bağlamında sözceden sorumlu olan birimdir. Ancak konuşmacı, ampirik üreticiden daha soyut bir varlıktır. Konuşan öznenin sözün sorumluluğunu üstlenen yönünü temsil eder, ancak bu sorumluluk söylemdeki çeşitli sesler veya bakış açıları arasında paylaşılabilir veya dağıtılabilir. Bildiren ise daha da soyut bir örnektir. Söylemde mevcut olan farklı seslerin, görüşlerin ya da bakış açılarının kaynağıdır. Ducrot'nun çok sesli kuramında, bir sözce birden fazla bildireni yansıtabilir ya da ana konuşmacınınkinden farklı bir bakış açısını bildirebilir. Bu konuşan özneler içinde ise çok seslilik bakımından önem arz edenler konuşmacı ve bildirenlerdir.

Austin'in söz edimleri kuramında bir söz ediminin bileşenlerini oluşturan unsurlar çerçevesinde incelendiğinde konuşmacı, sözcemele eyleminden sorumlu olan kişi olarak düzsöz edimini gerçekleştirir. Ancak bir sözcede farklı bakış açıları savunan birden fazla konuşmacının sesi bulunabilir. Bu sesler ise bildirenlerdir. Bildirenler, konuşmacı tarafından dile getirilen sözce aracılığıyla aktarılan anlamı taşıyan bakış açılarıdır. Bir sözce içindeki bakış açıları temsil ederek o sözcenin anlamını oluştururlar. Konuşmacının ifade ettiği sözce içinde saklıdır. Konuşmacının bir sözce ile ifade etmek istediği anlamdan sorumlu oldukları için o sözcenin edimsöz değerini belirlerler. Sözce içinde bu dile getirilmeyen ama sezdirilen olası bakış açıları bildiren sesler o sözcenin içeriğini oluşturur ve edimsöz değerini ortaya koyar.

### Ducrot'ya Göre Emir Kipinin Çok Sesli Yorumlaması

Emir tümceleri edimsöz değeri olarak bir buyruk içerir. Bu gibi tümceler muhatabı ya da konuşmacının kendisini harekete geçmeye teşvik eder. Emir içeren bir sözcede, konuşmacı bir manipülatör gibidir. Konuşmacı, emir kipindeki söz edimleri aracılığıyla muhatabına yapmak istediği ya da istemediği şeyi dayatır (Cristea ve Stoean, s. 2004). Ducrot (1984) olumsuz emir tümceleri için şöyle der: “olumsuz emir tümcesi muhatabtan yapmayı planladığı ya da yapmaya başladığı bir eylemi yapmamasını ister”(222). Ona göre, böyle bir sözcede en az iki bildiren vardır. Örnek olarak Z, N'ye ‘Beni bırakma’ dediğinde bu ‘Beni bırakacaksın’ ya da ‘Beni bırakıyorsun’ olumlu bildirimsel ifadelerine karşılık gelerek N'nin ya öngörülen bir olasılıkla başlayacak ya da halihazırda başlamış olan terk edişini temsil eder (Ducrot, 1984, s. 222). Aşağıdaki emir tümcesini Austin'in söz edimlerinin bileşenlerini Ducrot'nun konuşan özneleriyle karşılaştırarak çözümleyelim:

(2) “Kahve pişirmeyin, içmiyor!” (Ali, 2002, s. 34).

**Düzsöz edimi** → Ducrot'nun konuşmacı öznesi, sözcemele eyleminden sorumlu olan kişi olarak düzsöz edimini gerçekleştirir ve konuşmacı söz konusu sözceyi kurar.

**Edimsöz edimi** → Ducrot'nun bildiren öznesi konuşmacı tarafından dile getirilen sözce aracılığıyla aktarılan anlamı taşıyan bakış açıları temsil eder ve o sözcenin edimsöz değerini belirler. Bu sözce emir kipinde kurulduğundan buyruk edimi içermektedir. Ducrot'ya göre olumsuz emir tümcesi muhatabtan büyük olasılıkla yapmaya başladığı ya da başlayacak olduğu eylemi yapmamasını ister. Bu karşı çıkış bu sözceyi karşıtsal hale getirir. Karşıtsal sözceler ise biri reddedilen diğeri de reddeden olmak üzere en az iki bakış açısını içerdiklerinden çok seslidir. Bu bağlamda bu sözceyi şöyle çözümleyebiliriz:

**Bakış açısı<sub>1</sub>** → Kahve pişiriyorsunuz / Kahve pişireceksiniz

**Bakış açısı<sub>2</sub>** → Kahve pişirmeyin

Örnek sözcemizin metinsel kaynağına inerek bakış açısı<sub>1</sub>'in kaynağını oluşturan bir kahve pişirme eyleminin başlayıp başlamadığını ya da böyle bir eylemin planlanıp planlanmadığını doğ-

rulamaya çalışalım: “Birçok vesilelerle, onun hisleri kütleleşmiş bir adam olmadığını fark etmişim. Hatta bunun aksine olarak çok alingan, gayet ince görünüşlü ve dikkatliydi. Yalnız önüne bakar gibi duran gözlerinden hiçbir şey kaçmıyordu. Bir gün bana getirilecek kahve için kızlarının dışarıda birbirleriyle yavaş sesle: “Sen pişir!” diye münakaşa ettiklerini duymuş, hiç sesini çıkarmamış, fakat on gün sonra ikinci bir defa evlerine gidişimde hemen dışarı seslenerek: ‘Kahve pişirmeyin, içmiyor!’ demişti” (Ali, 2002, s. 34).

Metinsel bağlamda anlatıcının misafir olarak gittiği evde ev sahibinin kızlarının misafire kahve pişirme konusunda aralarında anlaşmazlığa düştükleri anlaşılmaktadır. Ev sahibi bir sonraki sefer misafirine karşı böyle tatsız bir durumun bir daha yaşanmasına engel olmak amacıyla kahveyi pişirecek olan kızlarına seslenerek onlardan öngörülen bir olasılıkla gerçekleştirecekleri eylemi yapmalarını istemektedir. Karşı çıkılan, başka bir deyişle yapılmaması istenen kahve pişirme eylemi çok sesli çözümlemede bakış açısı<sub>1</sub>'i temsil etmektedir ve bu sözceyi karşıtsal kılmaktadır.

**Etkisöz edimi** → Metinsel bağlamda ev sahibinin kızlarına verdiği buyruk sonucunda kızların kahve yapmadığını ve kahramanların kahve içmediğini anlamaktayız. Bu da emir tümcesinin alıcıda yarattığı etkiyi göstermektedir. Sonuç olarak emir tümcesinin etkisöz edimini tetiklediği gözlemlenmektedir. Başka bir örnek:

(3) “Aman doktor hanım, ‘hayatınıza girdi’ filan demeyin bana” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 57)

Bu örnekte konuşmacı söz konusu sözceyi kurarak düzsöz edimini gerçekleştirir. Sözcenin anlamsal değeri incelendiğinde konuşmacının muhatabtan yapmaya başladığı şeyi yapmamasını istediği ve dolayısıyla buyruk edimsöz eylemini gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu sözcenin çok sesli çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

**Bakış açısı<sub>1</sub>** → Hayatınıza girdi.

**Bakış açısı<sub>2</sub>** → (...) hayatınıza girdi filan demeyin bana.

“Hayatınıza girdi filan demeyin bana” sözcesinde konuşmacının bakış açısı<sub>1</sub>'e karşı çıktığı görülmektedir. Bakış açısı<sub>1</sub>'de belirtilen “hayatınıza girdi” sözcesi bakış açısı<sub>2</sub>'de sezdirilmektedir. Bu sebeple buyruk edimsözü içeren bu karşıtsal sözce çok seslidir. Metinsel bağlamı inceleyelim:

“-Necdet tam da bu dönemde **girdi** galiba **hayatınıza**.”

-Aman doktor hanım, ‘hayatınıza girdi’ filan demeyin bana” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 57).

Bakış açısı<sub>2</sub>'de sezdirilen ve konuşmacının karşı çıktığı “hayatınıza girdi” bakış açısının metinsel bağlamda doğrulandığını görmekteyiz. Etkisöz bakımından incelediğimizde “hayatınıza girdi” ifadesine metin içinde yeniden karşılaşmadığımızdan buyruk edimsözü içeren bu sözcenin etkisöz edimini de gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Başka örnek:

(4) “Korkmayın. Ben onu da halledeceğim. Sıkıntı gelirse, onu hemen yok edecek ilaç vereceğim size. Yanınızda dursun. Bu ilaç, o sıkıntıyı beş on dakika içinde yok edecek. Gerisi size kalıyor” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 109).

Bu örnekte “Korkmayın” diyerek buyruk edimsözü gerçekleştiren konuşmacı karşısındaki kişiden korkmamasını istemektedir. Burada gizli olan bakış açısı muhatabın korkuyor olduğunu göstermektedir. Bu karşıtsal emir tümcesi birden fazla bakış açısını içerdiği için çok seslidir:

**Bakış açısı<sub>1</sub>** → Korkuyorsunuz.

**Bakış açısı<sub>2</sub>** → Korkmayın.

Metinsel bağlamda bakış açısı<sub>1</sub>'in varlığını doğrulayalım:

“- Yalnız o sıkıntı yine gelirse diye korkuyorum.

Korkmayın. Ben onu da halledeceğim. Sıkıntı gelirse, onu hemen yok edecek ilaç vereceğim size (...)

Yukarıdaki bakış açısı<sub>1</sub>'i temsil eden konuşmacı sıkıntı gelirse diye korktuğunu ifade etmektedir. Bu söylem “Korkmayın” diyen konuşmacının karşı çıktığı bakış açısını temsil eder. Etkisöz edimi açısından ele aldığımızda metinsel bağlamda şu söyleme rastlamaktayız:

“O sıkıntı geçerse mesele kalmaz” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 109).

Sıkıntı gelmesinden korkan kişiye “korkmayın, sıkıntı gelirse onu hemen yok edecek ilaç vereceğim size” diyen konuşmacının söyleminin ardından “sıkıntı geçerse mesele kalmaz” diyen muhatabın rahatladığı dolayısıyla korkmaktan bir nebze de olsa vazgeçtiği hissedilmektedir. Bu da edimsöz ediminin etkisöze dönüştüğünün göstergesidir diyebiliriz.

## Sonuç

Bu çalışmada emir kipinin karşıtsal değerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen karşılaştırmalı çözümlenmeler sonucunda Ducrot'nun konuşan öznelerinden konuşmacı ve bildiren kavramlarının Austin'in bir söz edimini oluşturan bileşenlerinden düzsöz ve edimsöz edimlerini yerine getiren birimler olduğu gözlemlenmiştir. Ducrot'nun konuşan öznelerinden konuşmacı öznesi Austin'in söz edimlerinden düzsöz edimini gerçekleştirerek bir tümce veya sözce oluşturmak için ses veya sözcük üretme eylemini üstlenir. Konuşmacının gerçekleştirdiği düzsöz ediminin ifade etmek ve alıcıda uyandırmak istediği anlam o sözcenin edimsöz değerini belirler. Ducrot'nun bildiren öznesi konuşmacı tarafından ifade edilen sözcenin içinde saklı olan bakış açılarını temsil eder ve sözcenin iletmek istediği anlamı belirleyerek edimsöz edimini gerçekleştirir. Emir tümce-leri bağlamında gerçekleştirilen bu çalışmada emir kipinin buyruk eylemi gerçekleştirilmesi sebebiyle muhatabını harekete geçmeye teşvik etmesi bakımından Austin'in söz edimi bileşenlerinden etkisöz edimini tetiklediği gözlemlenmiştir. Ayrıca olumsuz emir tümcelerinin muhatabın yapmayı planladığı ya da yapmaya başladığı bir eylemi yapmasına karşı çıkması onların karşıtsal bir değere sahip olduğu sonucunu doğurmaktadır.

## Kaynakça

- Ali, S. (2002). *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. (2009). *Söylemek ve Yapmak* (çev. R. L. Aysever). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bakhtine, M. (1970). *Problèmes de la poétique de Dostoïevski*. Lausanne: Editions l'Âge d'Homme.
- Budayıcıoğlu, G. (2022). *Kırmızı Pelerin*. İstanbul: Doğan yayınevi.
- Cristea, T., & Stoean, C. Ş. (2004). *Modalités d'énonciation*. Editura ASE. Détrie, C., Siblot, P. et Verine, B., (éd.), (2001). *Termes et concepts pour l'analyse du discours. Une approche praxématique*, Paris : Honoré Champion.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris : Minuit.
- Ducrot, O. (1972). *Dire et ne pas dire*. Paris : Hermann.
- Finch, G. (2000). *Linguistic Terms and Concepts*. New York: St. Martin's Press.
- Levinson, C. S. (1992). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nölke, H. (1993). *Le regard du locuteur. Pour une linguistique des traces énonciatives*, Paris : Kimé.
- Nölke, H. (1994a). « Les lectures de ne... pas : éléments d'une explication modulaire », *Linx. Revue des linguistes de l'université Paris X Nanterre*, (5), 223-234.
- Nölke, H. (1994). *Linguistique modulaire : de la forme au sens* (Vol. 28). Peeters Publishers.
- Uygur, N. (2000). *Kuram-Eylem Bağlamı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.